

ROZKLAD TRADIČNEJ MORÁLKY AKO PREDPOKLAD EURÓPSKEHO NIHILIZMU

THE DECOMPOSITION OF THE TRADITIONAL MORALITY AS AN ASSUMPTION THE EUROPEAN NIHILISM

Katarína Šlosiariková

Katedra filozofie FHV UMB v Banskej Bystrici

2.1.2 systematická filozofia, 2. ročník, interná forma štúdia

katarina.slosiarikova@umb.sk

Školiteľ: **prof. PhDr. Ján Šlosiar, CSc. (jan.slosiar@umb.sk)**

Kľúčové slová

nihilizmus, morálka, tradícia, smrť Boha, rozklad, individualizmus

Keywords

nihilism, morality, tradition, death of God, decomposition, individualism

Ak by sme sa pokúšali metaforicky opísať všeobecný priebeh, ktorý vyústil do súčasnej „globálnej krízy“ hlavne v oblastiach nazerania na dichotómiu života a smrti, najvýstižnejším vyjadrením by pre nás mohol byť Nietzscheho výrok: „Boh je mŕtvy.“ Nietzschemu právom patrí filozofické prvenstvo v odhalení európskeho nihilizmu, s ktorým súvisí pád všeobecne platných zaužívaných hodnôt a rozklad tradičnej morálky. Pre naše potreby je zmysluplné vychádzať práve z Nietzscheho filozofie, pretože jeho dielo je stále aktuálne. Nás bude zaujímať, či rozklad tradičnej morálky a deštrukcia metafyzického centra sú smerodajné udalosti, za ktorými môžeme hľadať dôvody a zmysel európskeho nihilizmu, ktorý predpokladal Nietzsche.

Otrocká morálka ako prvý predpoklad európskeho nihilizmu – negatívny nihilizmus

Ak chceme pochopiť dôvod a zmysel vyššie uvedených udalostí, budeme si musieť najprv objasniť to, čo Nietzsche pomenoval a chápal ako nihilistické. V prvom rade sa musíme zorientovať v Nietzscheho primárnej kritike, ktorá je namierená na človeka resentmentu, ktorý má na „duši“ vypálenú pečať kresťanskej – otrockej morálky. Nietzscheho výklad filozofie i samotného nihilizmu má morálno-hodnotový status, ostro rozlišuje a hodnotí „panskú morálku“ a „morálku otrokov“. Centrálnu premisu v Nietzscheho diele tvorí predstava, v ktorej ľudia sú od narodenia delení do dvoch skupín, do vyššej a do nižšej. Vyššia skupina predstavuje kvality panskej morálky a nižšia zase zosobňuje morálku raba – otroka. Vo výklade tohto morálneho dualizmu je založená kompletná Nietzscheho filozofia. V prvej časti našej eseje nám v prvom pláne pôjde o kritiku princípov v otrockej morálke, v ktorej vidí Nietzsche nihilistické korene. Jeho genealógia morálky nám sprístupní problematiku nihilizmu v Nietzscheho zmysle.

Skôr ako sa dostaneme ku kritike a objasneniu si základných problémov vyplývajúcich z Nietzscheho otrockej morálky, osvetlíme si pojem „nihilizmus“ z tej perspektívy, ako ho vykladal Nietzsche. „Slovo nihil vo výraze nihilizmus neznamena ne-bytie, ale predovšetkým určitú hodnotu ničoty. Život naberá hodnotu ničoty do tej miery, do akej je popieraný a znevažovaný. Znevažovanie vždy predpokladá fikciu: znevažovanie a prekrúcanie prebieha prostredníctvom fikcie; práve cez fikciu sa niečo stavia proti životu. Život ako celok sa stáva nereálnym, je reprezentovaný ako zdanie, nadobúda vo svojej celkovosti hodnotu ničoty. Myšlienka iného, nadzmyselného sveta vo všetkých svojich podobách (boh, esencia, dobro, pravda) a myšlienka hodnôt nadradených životu nie sú len jedným z príkladov medzi inými, ale konštitutívnym prvkom akejkolvek fikcie. Hodnoty nadradené životu nie sú oddelené od svojich účinkov: od znevažovania života a negácie tohto sveta. A ak sa od tohto účinku neoddeľujú, deje sa tak preto, že ich princípom je vôľa k popieraniu a znevažovaniu“ (Deleuze, 2004, s. 255).

Tento nihilizmus je výsledkom znehodnocovania pozemského života a hlavne znevažovania životnej vôle – negatívny nihilizmus. Kresťanstvo podľa Nietzscheho meria kompletne svetské hodnoty mimosvetkými ideálnymi hodnotami. Pozemský svet nihilizmu neumožňuje vykladať, iba neustále popierať a negovať. Cieľavedomé popieranie každodenných skúseností reaktivizuje človeka k nihilistickému životnému postoj. „Ani morálka, ani náboženstvo nemajú v kresťanstve absolútne nič spoločné so skutočnosťou. Sú tam samé imaginárne príčiny: (,boh', ,duša', ,ja', ,duch', ,slobodná vôľa' – alebo aj neslobodná); samé imaginárne následky (,hriech', ,vykúpenie', ,milosť', ,trest', ,odpustenie hriechov'). Styky medzi imaginárnymi bytosťami (,boh', ,duchovia', ,duše')... Tento svet čistej fikcie sa líši vo svoj neprospech od sveta snov tým, že kým sny sú odrazom skutočnosti, náboženské fikcie ju falšujú, popierajú a znehodnocujú“ (Nietzsche, 2003, s. 22).

Princípy otrockej morálky pramenia z kresťanského náboženstva a jej morálky, od ktorých sa podľa Nietzscheho človek budúcnosti musí načisto oslobodiť. Práve kresťanstvo predimenzovalo naturálneho človeka so silnou vôľou k životu, človeka činu na človeka proti prírode, súciteľného, čakajúceho na spasenie, žijúceho vo fikcii existencie druhého sveta. Práve pred týmto človekom, ktorého život nabera hodnotu ničoty do tej miery, do akej znevažuje a zapiera svoje bytie, nás Nietzsche vystríha a radikálne ho kritizuje. Nazdáva sa, že rozdzvojenie sveta a popieranie tu-bytia nastalo už u Platóna: „... najhúžvenejší a najnebezpečnejší zo všetkých dosiaľ uskutočnených omylov bol omyl dogmatikov, totiž Platónov vynález čistého ducha a dobra o sebe. [...] boj proti tisícročnému kresťansko-cirkevnému tlaku – lebo kresťanstvo je platonizmom pre ľud...“ (Nietzsche, 1996, s. 8).

Hlavnú rolu v otrockej morálke hrá kresťanský kňaz, ktorý predstavuje „svet zdanlivý“, čiže fiktívny svet postavený na zdanlivých princípoch, ako sú kresťanský Boh, pravda, dobro, zlo a iné. Samotné riadenie sa týmito princípmi pod vedením asketického kňaza nabera na znevažovaní a popieraní bytia ako takého a hlavne degraduje človeka ako slobodné individuum k otrockému prítakávaniu k fikcii, odsudzuje ho k bremenu – záťaži. „Kresťanská viera je od samého počiatku obetovaním: obetovaním slobody, hrdosti, sebaistoty ducha; zároveň zotročením a sebaznetvorením“ (Nietzsche, 1996, s. 52).

Kresťanský kňaz = asketický kňaz, ktorý plodí asketický ideál (1). A ako sa na zemi vyrábajú ideály? „Slabosť má byť prekrútená v zásluhu... [...] A bezmocnosť, ktorá neopláca, v dobrotivost; ustrašená nízkosť v pokoru; podrobenosť nenávideným v poslušnosť (totiž voči jednému, o ktorom hovoria, že toto podrobenie káže – nazývajú ho Bohom). [...] Neschopnosť pomsty sa nazýva nechcením pomsty, dokonca odpustením (lebo oni nevedia, čo činia – jedine my vieme, čo oni činia!). Takisto hovoria o láske k nepriateľom a potia sa pritom. [...] Táto dielňa, kde sa vyrábajú ideály – zdá sa, že páchne úplným klamstvom“ (Nietzsche, 2002a, s. 34).

Asketický kňaz je symbolom „zlého“ vkusu, ktorý vyprodukovalo kresťanstvo za pomoci Židov (2). Nietzsche tento fakt vyjadruje nasledovne: „Židia dokázali onen záračný kúsok obrátenia hodnôt, vďaka ktorému nadobudol život na zemi na niekoľko tisícročí novú a nebezpečnú príťažlivosť“ (Nietzsche, 1996, s. 92 – 93). Pod touto nebezpečnou príťažlivosťou videl Nietzsche znevažovanie a negáciu bytia vo svete. Táto príťažlivosť súvisela s charakterom kresťanského náboženstva, ktoré sa postupne vyvíjalo a formovalo až do dnešnej podoby. „Kresťanstvo ako prvé náboženstvo urobilo z individuálnej spásy a transformácie osobného správania svoje ústredné princípy a ako prvé hlásalo, že spása je prípustná každému vo svete. Zároveň ako prvé náboženstvo založilo svoje šírenie na neprieberčivej evanjelizácii každého, koho dosiahne. Ako také bolo individualizovaným, aktivistickým, sebazdokonaľujúcim hnutím, akým nebolo nijaké iné náboženstvo a za prvých tristo rokov sa formovalo takým rýchlym tempom, ako nijaké iné náboženstvo“ (Koch – Smith, 2011, s. 37).

Z vyššie uvedeného vyvodzujeme, že kresťanstvo v začiatkoch svojej existencie ešte nepodávalo úplne negatívne, nihilistické aspekty a nezotročovalo človeka. Skôr sa snažilo o sebazdokonaľovanie a sebarealizáciu individua v pozitívnom slova zmysle. Historický pohľad na kresťanstvo a takisto aj Nietzscheho dôvod na radikálnu kritiku kresťanstva, za ktorým sa skrýva nihilistická morálka, nás privádza k najbližšie možnému vysvetleniu. Toto vysvetlenie bude, predpokladáme, čiastočným objasnením toho, prečo Nietzsche označil kresťanstvo aj s jeho hodnotami za nihilistické a resentmentálne hnutie. „Radikálne poslanstvo individuálneho rozvoja,

prístup k osobnému Bohu a láska, čo sú hlavné témy prvých dvoch storočí, sa v nasledujúcich dvoch dramaticky zmenili. Potom, čo cisár Konštantín v roku 312 konvertoval, sa z kresťanstva stal rímsky cisársky kult. Rím (3), ako politická moc, splodil Rím, ako autoritársku cirkev. Predstavitelia kresťanstva sa začlenili medzi rímsku elitu, často zbohatli a získali moc, vybudovali zložitú a centralizovanú cirkevnú hierarchiu s vlastnými súdnymi dvormi a systémom spravodlivosti, ktoré boli obdoba a neraz aj výzvou pre cisárske súdne dvory. Súperenie medzi rôznymi kresťanskými učeníami náhle ukončili vyhlásenia cirkevných koncilov. Bola definovaná dogma a heréza. Prenasledovaní sa stali prenasledovateľmi. Jednoduché kresťanské posolstvo a prvotnú podstatu kresťanstva vychádzajúcu z osobného zážitku Boha prekryli premyslené teologické pravidlá vycibrené až do nezrozumiteľnosti. Priame spojenie s Bohom bolo prerušené. Cirkev sa stala dôležitejšou než jej členovia“ (Koch – Smith, 2011, s. 50).

To „pôvodné“, sebaurčujúce (4) bolo v kresťanstve doslova zničené, preto sa pýtame: Čo spôsobilo najväčší nihilistický prevrat v dejinách kresťanského náboženstva? Centralizovaná rímskokatolícka cirkev s vyškolenými asketickými kňazmi. Asketický kňaz = jediný sprostredkovateľ Boha. Tu nastal rýchly koniec slobodnej individualizácie, tu sa individuum transformuje na stádo. Každé stádo potrebuje mať svojho vodcu a pravidlá, ktoré ho zaväzujú plniť ich. Pravidlá priamo úmerne určujú morálku tej-ktorej skupiny. V našom prípade tieto pravidlá a morálku určila cirkev, ktorá vďaka svojej moci prehodnotila morálku a vtedajšieho človeka „par excellence“. Genealógiu otrockej morálky je potrebné hľadať u vysokých cirkevných hodnostárov bažiacich po moci a majetku. Asketický kňaz je len dokonalý prostriedok najvynaliezavejšieho náboženstva na svete.

S kresťanským kňazom priamo úmerne súvisí genéza zlého svedomia a pocit viny. „Hlavný zásah, ktorý si asketický kňaz dovolil, aby v ľudskej duši rozozvučal všetky druhy hudobných tónin, bol vykonaný tým – každý to vie, že využil pocit viny“ (Nietzsche, 2002a, 116). Človek resentimentu (5) za všetkým hľadá príčiny svojej nespokojnosti, svojho utrpenia. Aktívny život predstavuje pre neho hrozbu, lebo on sa musí skrývať sám pred sebou. Ak on obetoval Bohu svoju prirodzenosť a najsilnejšie inštinkty, tak túto obeť musia podstúpiť všetci Bohu-rovní. Človek ochorel sebou samým. „... Všetky inštinkty divokého, voľného, túlavého človeka obrátili späť, proti človeku samému. Nepriateľstvo, krutosť, radosť z prenasledovania, z prepadávaní, zo zmeny, z ničenia – to všetko obrátené proti vlastníkovi takých inštinktov: práve to je pôvod zlého svedomia“ (Nietzsche, 2002a, s. 65).

Nietzsche svojím spôsobom súdi existenciu ľudskeho svedomia a taktiež aj pocit viny a zlého svedomia. Domnieva sa, že tieto dva fenomény súvisia s prirodzeným vývojom ľudskej psychiky a socializujú sa v štruktúre spoločenských vied a mocenskoriadiaciach inštitúcií. „... v obligačnom práve vznikol svet morálnych pojmov ‚dlh‘, ‚vina‘, ‚svedomie‘, ‚povinnosť‘, ‚svätá povinnosť‘ – jeho počiatok, ako počiatok všetkého veľkého na zemi, bol dôkladne a dlho zalievajú krvou. [...] A tu bolo taktiež po prvýkrát zosúladené ono hrozné, možno už nerozlučné slovné spojenie ‚vina‘ a ‚bolesť‘. Opýtajme sa: ‚V akom zmysle môže byť bolesť vyrovnaním ‚dlhu‘? V tom, že človek pociťuje blaho, ak pôsobí bolesť, že poškodený môže ujmu, sprevádzanú roztrpčením z tejto ujmy, vymeniť za mimoriadny pôžitok: spôsobenie bolesti, vyslovený sviatok toho, čoho cena rástla, čím viac to bolo v rozpore s úrovňou a spoločenským postavením veriteľa“ (Nietzsche, 2002a, s. 48).

Na tomto vyššie uvedenom príklade funguje aj vzťah „kňaz a človek – veriaci“. Pri spovedi ako súčasť kresťanského (katolíckeho) náboženstva má kňaz prednostné „Božie právo“ vstúpiť do svedomia svojho oddaného veriaceho a zhodnotiť vinu jeho činu a zároveň aj určiť trest daného konania. Asketický kňaz je úľavou a vykúpením človeka z ľudskeho utrpenia. Jedine on vysvetľuje význam utrpenia, on podáva jeho zmysel. Ľudské utrpenie ukotvil do perspektívy viny. Položme si otázku: „Kto je v kňazských očiach zodpovedný za naše hriechy a viny?“ No predsa my, my sme tými najväčšími hriešnikmi a vinníkmi – Boží trest nás neminie. Tu je zahniezdená otrocká morálka. Strach zo života – aktívneho bytia – plodí nenávisť voči sebe samému. „Táto nenávisť voči všetkému ľudskému, ešte viac voči všetkému zvieraciemu, ešte viacej voči všetkému hmotnému, tá škaredosť zo zmyslov, z rozumu samého, ten strach zo šťastia a krásy, tá túžba utekať preč, von zo zdania, zmeny, diania, smrti, priania, ba zo žiadosti samej – to všetko znamená, odvážme sa to pochopiť, vôľu k ničote, odpor voči životu, vzoprenie sa najzákladnejším predpokladom života, avšak je to ešte stále

vôľa (6)! ... a, aby som aj nakoniec povedal to, čo som povedal na začiatku: človeku je milšie chcieť nič, než nechcieť..." (Nietzsche, 2002a, s. 134).

V skratke povedané – asketický ideál je podstatou kresťanského náboženstva. Asketický ideál s otrockou morálkou predstavujú u Nietzscheho najrýchlejšie šíriacu sa virózu, ktorá doľahla na ľudstvo.

V nasledovných riadkoch je potrebné objasniť to, čo rozumel Nietzsche pod aktívnymi a reaktívnymi silami. V úvode našej eseje sme uviedli, že jeho filozofia má duálny charakter. Takisto „aktívne“ a „reaktívne“ začleňujeme k tejto dualite. Na základe tohto rozlíšenia síl je postavená aj Nietzscheho interpretácia nihilizmu. Dôležitú úlohu pri tomto rozlíšení tu zohráva „telo“ (7) ako živý organizmus.

Nietzscheho „slová“ sú venované človeku kráčajúcemu po zemi (8), ktorý si je vedomý svojho tela a bytia tu na svete a nie mimo tento svet. „Telo“ ako nevyhnutný článok aktívneho bytia vo svete je súčasťou aktívnych a reaktívnych síl. „Telo je definované práve týmto vzťahom medzi ovládajúcimi a ovládanými silami (9). Každý vzťah síl vytvára nejaké telo či teleso: chemické, biologické, sociálne, politické. Dve sily, ktoré si nie sú rovné, vytvárajú telo od prvého okamžiku, kedy vstupujú do vzťahu: preto je telo vždy produktom náhody (v nietzscheovskom zmysle) a objavuje sa nanajvýš ‚prekvapivá‘ vec, ako vec, ktorá je v skutočnosti viacej prekvapivejšia ako vedomie či duch. [...] Telo je rôznorodý jav, lebo je zložené z plurality neredukovateľných síl; jeho jednota je jednotou mnohorakých javov, je jednotou ovládania. Nadradené, alebo aj ovládajúce sily v tele sa nazývajú ‚aktívne‘, podradené či ovládané sily sa nazývajú ‚reaktívne‘. Aktivita a reaktivita sú pôvodné kvality vyjadrujúce vzájomný vzťah síl“ (Deleuze, 2004, s. 72 – 73).

Z vyššie uvedeného môžeme smelo vydedukovať Nietzscheho axiómu (na základe „tela“ ako živého organizmu s aktívnymi a reaktívnymi silami, prenášame tieto sily aj do ostatných „živých organizmov“ (10) – napr. aj štát s jeho zriadením je svojím spôsobom živý organizmus), že niečo také ako „rovnosť“ (11), „sociálna demokracia“ je proti prírode, niečo „nezdravé“ – dekadentné. Aj socializmus je znakom morálky rovnosti. Kresťanstvo a sociálna demokracia nesie v sebe resentimentálne hodnoty – egalitarizmus vyznačujúci sa rovnosťou základných ľudských práv pre všetkých ľudí je umelo vytvorená záležitosť, latentne sa prekrývajúca s mocou ovládať a byť ovládaný, dozerať a trestať.

Život je pre Nietzscheho hlavne vôľou k moci – súboj aktívneho s reaktívnym – akcia a reakcia. „... Život je bytostne prisvojovaním, zraňovaním, premáhaním cudzieho a slabšieho, potlačovaním, tvrdosťou, vnucovaním vlastných foriem, vteľovaním a prinajmenšom, pri najmiernejšom výraze – vykorisťovaním... [...] Pokiaľ je to telo žijúce a nie odumierajúce, bude konať proti iným telesám všetko to, čoho sa jednotlivci v ňom voči sebe navzájom zriekajú: bude musieť byť stelesnenou vôľou k moci, bude rásť, rozpínať sa okolo seba, priťahovať k sebe, chcieť získať prevahu – nie z nejakej morálnosti alebo amorálnosti, ale preto, že žije a z tohto dôvodu je život vôľou k moci“ (Nietzsche, 1996, s. 169).

Pri objasňovaní „asketického ideálu“, ktorý bezprostredne súvisí s nihilizmom, sme už uviedli význam aktívnych a reaktívnych síl v tomto fenoméne. Aj tu sa prejavuje vôľa, ktorá umožňuje triumf reaktívnych síl. Namiesto vôle k moci tu triumfuje vôľa k ničote, ktorá potrebuje „prevahu“ reaktívnych síl. Tu je nihilizmus vyjadrený prostredníctvom „víťazstva“ reaktivity. Dôležité je podotknúť, že reaktivita je pôvodná kvalita sily, ktorú je možné hodnotiť a merať len na základe vzťahu s aktivitou. „Keď vyzdvihujeme vznešenosť akcie a jej nadradenosť nad reakciou, nikdy pritom nesmieme zabúdať, že reakcia označuje určitý typ síl, rovnako ako akcia“ (Deleuze, 2004, s. 77).

Asi najrafinovanejším počínom kňazskej – otrockej morálky bolo vytvorenie novej hierarchie hodnôt. Toto vytvorenie spočívalo v odobratí vznešených hodnôt „pánom“ – mocným a pretransformovať ich „z nôh na hlavu“ – spraviť z nich hriešnikov. Keďže podľa Nietzscheho pritakávanie k niečomu nereálnemu, k fikcii, nadobúda hodnotu ničoty, tak aj prevrátenie hodnôt, výrazná zmena v ich kvalite a presmerovaní vedie k nihilizmu, t. j. k popieraniu a znevažovaniu.

Kňazská – otrocká morálka je u Nietzscheho synonymom zvrhlosti proti ľudstvu a prírode, lebo kresťanská paradigma moci bola „protinožcom“ inštinktu a pudu. A čo nekorešponduje

prirodené s vôľou mať moc, to je úpadkové, lebo „pod najsvätejšími menami vládnu hodnoty úpadku, nihilistické hodnoty“ (Nietzsche, 2003, s. 16).

Nietzscheho „vôľa k moci“ zosobňuje kvalitu síl a samotného bytia. Takisto aj ľudské správanie, charakteristika a ponímanie hodnôt je chápané cez tento fenomén. „Čo je dobré? Všetko, čo v človeku zvyšuje pocit moci, vôle mať moc, aj samu moc. Čo je zlé? Všetko čo vzbúdzá zo slabosti. Čo je šťastie? Pociť, že rastie moc, že sa premáha nejaký odpor. Nie spokojnosť, lež väčšia moc; nie predovšetkým mier, lež vojna; nie cnosť, lež zdatnosť (cnosť v renesančnom štýle, virtú, to je cnosť bez morálnu). Slabí a nepodarení nech zahynú. To je prvá zásada našej lásky k ľuďom. A k tomu sa im má ešte dopomôcť. Čo je škodlivejšie ako akákoľvek nerest? Aktívny súcit so všetkými nepodarenými a slabými – kresťanstvo...“ (Nietzsche, 2003, s. 14).

V úvode diela *Genealógia morálky* sa Nietzsche pýta: „Akého pôvodu sú naše ‚dobro‘ a ‚zlo‘“ (Nietzsche, 2002a, s. 9). Pojem „dobro“ a „zlo“ má podľa neho dvojakú prehistóriu. Táto história duality sa utvárala medzi kmeňmi a kastami. „Kto má moc odplácať – dobro dobrom, zlo zlom – a naozaj aj odpláca a je zároveň vďačný i pomstychtivý, ten je nazývaný dobrým; kto je bezmocný a oplácať nedokáže, je nazývaný zlým. Dobrý človek patrí k ‚dobrým‘, k spoločenstvu, ktoré má pospolitý cit, pretože všetci jednotlivci majú zmysel pre odplatu. Zlý človek patrí k ‚zlým‘, k húfu podmaneným, bezmocným, ktorí žiadny pospolitý cit nemajú. ‚Dobrí‘ sú kasta, ‚zlí‘ sú masa podobná prachu. ‚Dobrý‘ a ‚zlý‘ je po určitú dobu to isté čo ‚vznešený‘ a ‚nízky‘, pán a otrok“ (Nietzsche, 2010, s. 48).

Tu sa nepriateľ nepovažoval za „zlého“. Vznešený nepriateľ vedel odplácať a bojovať – to sa cenilo najviac. Prekypoval silnou vôľou a neustále si potreboval utužovať moc. Na druhej strane tí ustráchaní s otrockou dušou pomenúvali tých „dobrých“ a „vznešených“ zlými až diabolskými. Nietzsche sa nazdával, že súčasná mravnosť povstala na pôde vládcovských kmeňov a kást. „Vznešený druh ľudí cíti seba ako toho, kto určuje hodnoty, nemá potrebu nechať sa schvaľovať, súdi „čo je škodlivé mne, to je škodlivé o seba“, chápe seba ako to, čo prepožičiava veciam česť, je tým, kto hodnoty tvorí. Všetko, čo o sebe vie, ctí: takáto morálka je oslavou seba samej“ (Nietzsche, 1996, s. 170).

Pokiaľ moralizujú ľudia zatrpknutí, unavení sami sebou, ich životné krédo bude naberať opačný smer od „panskej morálky“. „Pohľad otroka nie je naklonený k cnostiam mocným: je v ňom skepsa a nedôvera. [...] Naopak sa vyzvedajú a do sveta stavajú vlastnosti, ktoré slúžia k tomu, aby trpiacim uľahčovali život: tu sa ctí súcit, láskavá pomocná ruka, vrelé srdce, trpezlivosť, usilovnosť, pokora, prívetivosť – lebo toto sú najprostejšie vlastnosti a takmer jediné prostriedky ako vydržať tiaž bytia. Otrocksá morálka je bytostne morálkou užitočnosti. Tu je prameň onoho slávneho protikladu „dobro“ a „zlo“ (Nietzsche, 1996, s. 172).

„Dobro“ a „zlo“ sú relatívne nové hodnoty (12). Vznikajú na základe „prevrátenia“ – pôvodný obsahovo-hodnotový zmysel pojmu sa transformuje do druhého obsahového pojmu a naopak. Táto zámena pojmových hodnotových súdov spôsobila kardinálny prevrat v morálke. Nietzscheho skepsa je najmä namierená voči takzvanému „neegoistickému inštinktu“ – súcitu. Prejav súcitu je predohrou ku koncu každej vznešenej morálky. V súcite je zakotvená ľútosť, sebaobeta, ktorá podlamuje vôľu k moci, vôľu k životu. Tento stav je nasmerovaný proti aktívnemu životu, oslabuje a smeruje k nihilizmu. Súcit vyjadruje u Nietzscheho protiživotný – neegoistický postoj. Súcit (13) podlomil kolená „vznešeným“ a „silným“. V tomto prípade je triumf reaktívnych síl je očividný. Ak sa bytie vo svete nihilizuje, čiže vôľa k ničote triumfuje, život človeka sa stáva reaktívnym. Popiera sa skutočnosť, vôľa k ničote toleruje túto reaktivitu, lebo ju potrebuje k svojmu triumfu. „Toleruje ju ako životný stav blízky nulovému stupňu a potrebuje ju ako prostriedok, ktorým je život dovedený k sebaopretiu a k protirečeniu“ (Deleuze, 2004, s. 258).

Táto anti-životná – nihilistická hodnota súcitu, ktorá je vo všeobecnosti spopularizovaná a vstúpaná spoločnosti od útleho detstva definitívne predstavuje a utužuje moc a víťazstvo otrockej morálky. Utláčaná väčšina zaznamenala vzostup (ako to už bolo spomenuté) pod vedením príslušníkov kňazskej kasty. Nietzsche si stojí za tým, že židovsko-kresťanské zmýšľanie a životný postoj spôsobili túto najduchovnejšiu, nihilistickú svetovú pomstu, ktorej sa ľudstvo doteraz nevie alebo nechce striasť. „Jedine to bolo primerané kňazskému národu, národu najskrytejšej kňazskej pomsty. Boli to židia, ktorí sa proti aristokratickej rovnici hodnôt (dobrý = vznešený = mocný = krásny

= šťastný = bohumilý) odvážili s hroziavou dôslednosťou presadiť a zubami-nechtami tej najpriepastnejšej nenávisti (nenávisti z nemohúcnosti) udržať pravý opak, totiž: „jedine úbohí sú dobrí, jedine chudobní, bezmocní, nízki sú dobrí, jedine trpiaci, chorí, škaredí sú zároveň jediní zbožní, jediní blažení u Boha, jedine pre nich je tu blaho – naproti tomu vy, vznešení a mocní, vy ste na veky vekov zlí, krutí, hriešni, nenásytní, bezbožní, vy budete naveky nešťastní, prekliati a zatratení!“ (Nietzsche, 2002a, s. 23)

Obrazne povedané, zvíťazila „vôľa k púšti“ – morálka dobrovoľného utrpenia. Namiesto olympijských atlétov máme martýrov zvedených k ničote. Víťazstvo prostého človeka je zavŕšené. Kňazské prehodnotenie hodnôt a morálky bolo úspešne dotiahnuté do konca. Nietzsche si kladie otázku: „Čo dnes vyvoláva náš odpor k človeku?“ lebo my človekom trpíme, o tom niet pochyb. Strach to nebude, skôr už nemáme toho, čoho by sme sa u človeka mohli báť (14). V popredí sa hemží červ, ‚človek‘, ‚krotký človek‘, beznádejne priemerný a bezútešný, ktorý sa už naučil cítiť ako cieľ a vrchol, zmysel dejín... Človek je čím ďalej lepší, o tom niet pochyb. A práve v tom spočíva neblahý osud Európy – spolu so strachom z človeka sme prišli o lásku k nemu. Pohľad na človeka nás už unavuje – čo je dnes nihilizmus, nie práve toto? [...] Sme unavení človekom...“ (Nietzsche, 2002a, s. 30 – 31).

Zhrnutie prvej časti kapitoly: V prvej podkapitole nám išlo o analýzu reaktívneho typu, ktorá v sebe zahŕňa nihilistické princípy v otrockej morálke – negatívny nihilizmus. Tieto princípy majú genézu v kresťanstve, ktoré Nietzsche pomenúva reaktívnym hnutím, ktoré povstalo proti „panstvu“ vznešených hodnôt. Hlavným predstaviteľom reaktívneho typu je asketický kňaz. S asketickým kňazom sú prepojené asketické ideály: pocity viny, zlého svedomia a resentimentu. Primárnym triumfom kňazskej – otrockej morálky je prevrátenie hodnôt, víťazstvo súciteľného človeka – človeka inklinujúceho k ničote. Táto vôľa k ničote potrebuje reaktívne sily ako prostriedok, prostredníctvom ktorých si musí život protirečiť, popierať a rušiť sa. Zistili sme, že reaktívne sily „vítězia“ cez fikciu, znevažovanie života. Prehodnotenú hodnotu nadobudli „iný“ obsah. „Dobro“ a „zlo“ získali novú významovú kvalitu. Ďalším dôležitým zistením je, že Nietzsche sa orientuje na „telo“ ako živý organizmus, na „človeka z mäsa a kostí“, preto má jeho filozofia charakter ontologického biologizmu. Telo tvoria „aktívne“ a „reaktívne“ sily. Tieto sily nie sú nikdy v rovnováhe. Vždy jedna musí byť v prevahe – triumfovať. Táto charakteristika platí aj pre ostatné „živé organizmy“.

Deštrukcia metafyzického centra ako druhý predpoklad európskeho nihilizmu – reaktívny nihilizmus

V druhej časti eseje nás bude zaujímať to, či deštrukcia metafyzického centra zapríčinila rozklad tradičnej židovsko-kresťanskej morálky. A takisto bude pre nás dôležité to, či z týchto udalostí môžeme predpokladať európsky nihilizmus.

V úvode diela *Vôľa k moci*, ktoré bolo vydané po Nietzscheho smrti, píše takmer prorocky znejúce slová: „Čo tu rozprávam, je história budúcich storočí. Popisujem, čo prichádza, čo už nemôže prísť ináč: prepuknutie nihilizmu. Túto históriu je možné rozprávať už teraz: lebo tu pôsobí nevyhnutnosť sama. Táto budúcnosť sa nám prihovára už z tisícich znamení, tento osud sa ohlasuje všade; pre túto hudbu budúcnosti sú už napnuté všetky uši. Celá naša európska kultúra akoby už dlho smerovala s mučivým napätím, ktoré desaťročia na desaťročie narastá, ku katastrofe: nekludne, násilne, náhlivo: ako prúd, ktorý sa náhli ku koncu, ktorý už nerozvažuje, ktorý má strach rozvažovať. [...] Prečo je prepuknutie nihilizmu teraz potrebné? Pretože sú to naše samotné zaužívané hodnoty, ktoré v ňom vyvodzujú svoju poslednú konzekvenciu; pretože nihilizmus je do konca premyslená logika našich veľkých hodnôt a ideálov – pretože musíme nihilizmus najprv prežiť, aby sme prišli na to, čo vlastne bola, znamenala táto hodnota týchto hodnôt. Budeme potrebovať nové hodnoty“ (Nietzsche, 1968, s. 3 – 4).

Človek pochoval svoju minulosť, kultúru, aby sa stal sám Bohom a jediným nositeľom hodnôt a morálky. To, čo sa najviac zmenilo v priebehu dejín a to, čo neustále podlieha zmene – relativizuje sa, je subjektívne nazeranie na oceňovanie obsahov, ktoré minulé kultúra považovala za nemenné a smerodajné, dobré a pravdivé, čiže tradičné skalné princípy na čele s Bohom, pravdou,

spravodlivosťou, krásou a podobne. Desakralizácia existencie je reakciou na všeobecnú platnosť zaužívaných mimosvetkých, kresťansko-ideálnych hodnôt. Reakcia na nadzmyslový svet a nadradené hodnoty nás vedie k popieraniam ich existencie a upieraniu ich všeobecnej platnosti. Neznevažujeme život v mene vyšších hodnôt, ale znevažujeme vyššie hodnoty ako také. Popretie tu neznamená hodnotu ničoty, ktorú život získal, ale ničotu vyšších hodnôt.

Ak neexistuje konečný stav sveta, ak vznikanie nemá jasný cieľ, tak je potrebné hľadať ho niekde inde. Ak bol človek pred „smrťou Boha“ závislý na vyššej entite, teraz je, zdá sa, ponechaný náhode. Nietzsche túto nihilistickú reakciu na kresťansko-ideálny imaginárny svet vykresľuje aj ako ťažkú skúšku pre človeka, ktorý zostal na svete zrazu osamotený bez Boha. Prorokuje, že tento stav bytia bude pre nás bodom ťažkej skúšky: „Slabí sa zlomia, silní zničia to, čo ich nezlomí, ešte silnejší prekonajú hodnoty, ktoré slúžili ako meradlo“ (Nietzsche, 1968, s. 24). Nihilizmus sa v tomto okamihu javí ako príznak sily – aktívny nihilizmus, znamená, že moc tvorí a chce sa rozprestrela až do takej miery, že už nepotrebuje túto všeobecnú interpretáciu existencie, toto zavedenie zmyslu do nej. Je to meradlo stupňa sily vôle, vedieť, až do akej miery sa dá zaobísť bez nejakého zmyslu vecí, až do akej miery sa dá zniesť žitie vo svete, ktorý nemá zmysel: pretože vtedy sa jeho časť usporiada.

Podľa vyjadrenia Camusa Nietzsche otvorene závidel Stendhalovi jeho výrok: „Jediným ospravedlnením Boha je to, že nejestvuje.“ Ak je svet zbavený božej vôle, je zbavený aj jednoty a cieľa (15). Svet (16) preto nemožno súdiť. Každý hodnotový súd (17) vedie k očierňovaniu života. To, čo je, sa posudzuje podľa toho, čo by malo byť, nebeským kráľovstvom, večnými ideami alebo mravným imperatívom. Lenže to, čo by malo byť, nie je; v mene ničoho tento svet nemožno posudzovať. „Nič nie je pravda, všetko je dovolené (18) – také sú výhody dnešných čias“ (Camus, 2004, s. 62 – 63).

Z vyššie uvedeného vyplýva, že smrť Boha je začiatkom pádu všetkých zaužívaných hodnôt. Čiže podstata Nietzscheho nihilizmu, ponímaného ako reakcia, tkvie v tom, že „najvyššie hodnoty sa nihilizujú – strácajú na hodnote“. Najvyššou metafyzickou hodnotou je/bol Boh, ktorý bol vyhlásený za mŕtveho. Touto udalosťou je morálka oslobodená od akýchkoľvek postihov, sankcií. Jej hodnota a obsah sa pomaly, ale isto stráca, nihilizuje – nastáva rozklad tradičnej židovsko- kresťanskej morálky. Moderný človek sa stal individuom s novým vkusom a hodnotením.

Evola, taliansky filozof kultúrneho pesimizmu, usudzuje: „Smrť Boha je predstava, ktorá charakterizuje celý historický proces. Táto formulácia vyjadruje ‚neverectvo, ktoré sa stalo každodennou realitou‘, onú desakralizáciu existencie, onú naprostú roztržku so svetom tradície, ktorá sa začala na Západe v období renesancie a humanizmu a u súčasného ľudstva nadobúda stále viac rysov samozrejmej, definitívnej a nezvratnej skutočnosti. Tento stav vecí nie je o nič menej reálny tam, kde zatiaľ nie je zreteľne pocítovaný preto, že existuje režim zakrývania onej skutočnosti rôznymi náhradkami Boha, ktorý je mŕtvy“ (Evola, 2009, s. 48).

Ontologicko-metafyzická kríza odsudzuje človeka k sebe samému. Transcendentno sa vytráca z ľudského života. Morálka sa síce oslobodila od metafyziky a teológie, ale nanovo sa dala zotročiť autoritou rozumu, takzvanou „autonómnou“ morálkou. Podľa Evolu je táto morálka „prvým javom, ktorý sa formuje po smrti Boha v snahe ukryť túto udalosť pred svedomím“ (Evola, 2009, s. 48).

To, čo bolo po stáročia nedotknuteľné a sväté, zostupuje zo summitu do priepasti. Kantova teória kategorického imperatívu zosobňuje etický racionalizmus, takzvanú autonómnou morálku „musíš“. Kantov transcendentálny subjekt, t. j. inteligibilné Ja (19), je vo svojej podstate nadradený vlastným cieľom a potrebám. Podľa Kanta „morálka, ktorá je založená na pojme človeka ako slobodnej bytosti, ktorá sa pomocou svojho rozumu viaže na nepodmienené zákony, nemá zapotreby ani idey nejakej inej bytosti nad sebou, aby poznala svoju povinnosť, ani žiadne iné pohnútky okrem zákona samotného k tomu, aby si túto povinnosť uvedomila. [...] morálka teda nepotrebuje pre seba v žiadnom prípade [...] náboženstvo, ale postačí si sama vďaka čistému praktickému rozumu“ (Kant, 1976, s. 69). (20)

Z uvedeného možno predpokladať, že na podobnom základe je postavený aj utilitarizmus s pragmatizmom. Tieto sociálno-filozofické smery účelne slúžia ako náhrady za mŕtveho Boha, t. j. úžitok jedincovi a materiálne zabezpečenie v spoločnosti. „Hodnota každého je daná tým, koľko zarába, každý zarába toľko, aká je jeho hodnota. Čím je, to poznáva prostredníctvom premien svojej ekonomickej existencie. Nič viacej o sebe nevie“ (Adorno – Horkheimer, 2009, s. 204 – 205). Svoje Ja

dnes ľudia posudzujú podľa jeho trhovej hodnoty a to, čo sú, poznávajú z toho, ako sa im vedie dnes už skôr v plne personalizovanej spoločnosti (21), založenej na personalizovanej ekonomike v mene hospodárskeho rastu. (Alebo skôr v mene osobného rastu.)

Toto všetko je presiaknuté nihilizmom. A prečo si „toto“ dovoľujeme tvrdiť? Ak neexistuje žiadny vnútorný poriadok, automaticky sa naskytá možnosť akéhokoľvek vyhnutia sa vnútornej sociálno-právnej sankcii. Tento stimul vzbudzuje u jedinca prirodzenú ľahostajnosť k povinnosti a poriadku. To znamená, že každý čin je prípustný, každé správanie je povolené. Vnútorný charakter povinnosti je neaktuálny – etický imperatív je mŕtvý. Náhrada za náboženské desatoro je spísaná v etických kódexoch. Ide napríklad o súkromné firmy, monopoly a iné inštitúcie postavené na drezúre firemnej kultúry, ktorá je vycibrená do tých najmenších detailov, alebo orgány štátnej správy, kde na rozdiel od súkromných subjektov je zväčša etický kódex tej-ktorej inštitúcie len bezvýznamnou formalitou. Po kresťanskej morálke prichádza nová inkvizícia predestinovaná do sveta konformizmu, založenom na matérii – prospechu, pokrytctve, cynizme, ľahostajnosti a pohrdaní tým druhým.

Po vyššie uvedených javoch, ktoré sa objavili ako dôsledok postupnej sekularizácie európskej spoločnosti, nemôžeme opomenúť tie najpodstatnejšie piliere západnej civilizácie, t. j. prehnáný optimizmus, individualizmus, liberalizmus, prudký ekonomický rast, veda (22), industriálna revolúcia s nástupom sociálno-politických ideológií ako svetských náhradiek náboženstva. Tieto piliere sú na jednej strane dôležitými faktormi európskej západnej civilizácie a kultúry, ktoré jej priniesli úspech, ale na druhej strane sú aj istým súmrakom (23) pre našu spoločnosť. V kantovsky zracionalizovanom hesle „Užívaj svoj um“ sa čoraz v otvorenejšej podobe prejavoval latentný metafyzický princíp moderny, to jest nadvláda človeka ako subjektu nad svetom a jeho potvrdzovanie si moci, moci „nad“. Táto nadvláda, ako usudzoval Stirner, je však nedostatočná a treba ju prehľbiť. Moderného človeka je potrebné emancipovať čo najviac. „Je nutné ho povýšiť nielen na najvyšší, ale na jediný princíp (24) všetkého bytia a urobiť z neho absolútne centrum akéhokoľvek diania. Všetko, čo je, samotné bytie, je preto nutné sústrediť, centralizovať okolo neho. A všetko, čo ho presahuje, to znamená celkovú transcenciu sveta a dejín, je nutné previesť na vnútornosť jeho konkrétneho života a to nielen na vnútorné určenie jeho duchovného života, a teda na imagináciu vedomia, ale takisto na vnútornosť pocitov a prežitkov zmyslového tela a telesnej praxe vôbec“ (Stirner, 2009, s. 14).

Nová výplň dočasnej prázdnoty, ktorá zrazu zostala po „odstránení najvyššieho morálneho centra“, je naraz v náčrte Stirnerovej silne individualistickej koncepcii nadmieru každému jasná. Redukcia transcencie sveta na vnútornosť prežívania života jedinca v jeho duchovno-telesných formách vyúsťuje do naturalizmu a nihilizmu. Do naturalizmu, kde je pravidlom, že jedine prirodzené a egoistické potreby života predstavujú jediný meter zmyslu ľudskej existencie. A do nihilizmu preto, že pri ňom platí, že nič mimo situačne prežívaného života s jeho egoistickými, čiže jedine autentickými záujmami nemá zmysel, cenu a ani význam. Individualizmus koncom 19. storočia bol akýmsi predchodcom anarchistického rozkladu. Max Stirner považoval každú morálku za poslednú formu božského fetišu. Jeho konečnou odpoveďou na jednu zo základných otázok európskej moderny: „Akým spôsobom možno oslobodiť moderného človeka a zbaviť ho všetkých metafyzických, sociálnych a politických prekážok, bariér a reštrikcií, ktoré ho deformujú a robia z neho neautonómnu bytosť?“ je: „Si tým, čím môžeš byť.“ Čiže naozaj vlastniš len „sám seba“, t. j. egoizmus svojho života, autentickú tvoriacu ničotu a utekajúci čas svojej existencie ako svoje jediné vlastníctvo (Stirner, 2009, s. 23).

Stirner reflektoval dobu (ešte pred Nietzsche), ktorá sa ocitla „mimo dobro a zlo“, v ktorej prestávali platiť tradičné metafyzické, sociálne, politické a ekonomické princípy, hodnoty a kritériá. Takisto nemožno opomenúť aj literárnych predchodcov, ktorými boli hlavne Turgenev, Dostojevskij, Flaubert, Baudelaire a iní.

Prinavrátaním sa k Nietzsche, k jeho hlásaniu európskeho nihilizmu, musíme poukázať na fakt, že nielen morálka bola zasiahnutá nihilistickým rozkladom. Pojem pravdy, poznania, svetonázoru a predstavy o životnej finalite zostali pochované v troskách metafyzického diskurzu. „Smrť Boha“ zasiahla všetky formy bytia cez umenie až po sociálne poznanie. To, čo bolo negované a potláčané v konfrontácii s vyšším svetom, Bohom, zrazu zmenilo svoj smer. Z tohto vyplýva Nietzscheho konštatovanie: „To, čo by malo byť, nie je, a to, čo je, by nemalo byť“ (Nietzsche, 1968,

s. 318). Akoby Nietzsche upozorňoval na novú, ešte neuvedomelú krízu. Začiatok biedy človeka bez Boha. Akoby existencia stratila svoj zmysel a účel. Účelové nazeranie na svet sa stalo našou skazou. (25) Človek sa stal bohočlovekom (26) a zároveň pohŕdačom seba samého. Bohočlovek sa stal novým zmyslom európskeho nihilizmu. Napriek tomu, že moderný človek sa stal postupne šíriacou sa západoeurópskou racionalizáciou viac nezávislým a oslobodeným od „sveta tradície“, tým viac začína pociťovať osamelosť a úzkosť. Boh je mŕtvy, morálka zracionalizovaná a zmysel týchto udalostí je viditeľný v čine. A my sa môžeme iba domnievať a nietzscheovsky pýtať. Chýba cieľ? Chýba odpoveď? Namiesto otvorených otázok a otvorených odpovedí s chaotickým podtónom najpragmatickejšou náplastou na našu dobu je dozaista čin. Lebo iba on zanecháva za sebou viditeľnú čiaru. „Čin (27) pomenúva svojho pôvodcu, ktorý sa dovoľáva svojho činu. Novodobým činným nihilistom (28) je terorista, ten, kto de facto terorizuje, legalizuje sa prostredníctvom svojho činu. Tu byť znamená robiť. Nihilista je causa sui, nikdy nestráca sám seba z dohľadu. Kým niečo existuje, stále má čo rozbíjať, a tak si neprestajne potvrdzuje svoju autoritu“ (Glucksman, 2003, s. 120).

Na záver našej eseje môžeme zhodnotiť (uzavrieť) interpretované záležitosti spojené s rozkladom tradičnej morálky a deštrukciou metafyzického centra, za ktorými sme spozorovali už prepuknutý európsky nihilizmus. Tento nihilizmus v očiach Nietzscheho má zdroj v tradičnej židovsko-kresťanskej morálke, ktorú pomenoval „otrockou morálkou“ – morálkou slabých. Kresťanstvo predstavuje u neho negatívnu formu nihilizmu. Genealógiu otrockej morálky je podľa nás potrebné hľadať u vysokých cirkevných hodnostárov bažiacich po moci a majetku. Asketický kňaz je len dokonalý prostriedok najvynaliezavejšieho náboženstva na svete. Kresťanstvo sa zo slabosti uspokojuje svojím imaginárnym, negatívnym ideálom a prežíva len vďaka vôli mať moc „nad“. Nietzsche sa nazdával, že kresťanstvo sa nakoniec samo pochová. Zahynie na svoj fiktívny, ideálny svet, na svoje večné hľadanie transcendentálnych polopráv. Po kresťanskej morálke však prichádza nová inkvizícia predestinovaná do sveta konformizmu, založenom na materii. Prchavé sa zhmotnilo. Idea Boha sa zhmotnila do takého štádia, že európsky človek nahradil jeho miesto.

Kanta by sme mohli pomenovať aj ako predchodcu rozkladu morálky kvôli jeho zracionalizovanej teórii kategorického imperatívu. Jeho heslo „Užívaj svoj um“ pretavila západná civilizácia do hesla „Zničiť všetko okrem rozumu“. Kantovská autonómna morálka kategorického imperatívu bola zaiste jednou z predzvestí terajšieho stavu, v akom sa nachádza jedinec v 21. storočí. Základný rozdiel je však v tom, že Kantove imperatívy boli všeobecne platné. Kant sa ich snažil „ušiť“ na mieru platnej zaužívanej morálky. Zatiaľ čo jedinec „dneška“ čerpá alebo by mal čerpať morálku zo svojho vlastného privátneho bytia. Stirner urobil z človeka bohočloveka – absolútne centrum akéhokoľvek diania. Týchto dvoch významných mysliteľov, alebo skôr priekopníkov rozkladu tradičnej morálky, sme si vybrali preto, lebo sa nazdávame, že oni sú vhodnými inšpirátormi k už vtedy prepuknutému nihilizmu. Nietzsche už len akoby zhrnul a spísal vopred „povedané“ a určil nový smer budúcej západnej civilizácie. Po „smrti Boha“, čiže po deštrukcii metafyzického centra, sa morálka oslobodila od obsahov jej tradičných princípov a tiaže finality. Nastal rozklad tradičnej morálky. Vytvorila sa akoby nová opozícia tradičnej morálky, kde neexistujú žiadne dané objektívne pravidlá, človek – bohočlovek rozhoduje sám, čo je správne a čo nie. Reakcia na nadzmyslový svet a nadradené hodnoty nás vedie k popieraniu ich existencie a upieraniu ich všeobecnej platnosti. Neznevažujeme život v mene vyšších hodnôt, ale znevažujeme vyššie hodnoty ako také. Popretie tu neznamená hodnotu ničoty, ktorú život získal, ale ničotu vyšších hodnôt. Na boží stolec si zasadol človek, ktorý zabil Boha – reaktívny človek. Reaktívny nihilizmus na čele s reaktívnym človekom je, zdá sa, prirodzeným znakom racionalisticko-pokrokovej spoločnosti našej západoeurópskej civilizácie.

Poznámky

- (1) „Chudoba, pokora, cudnosť“ – to sú tri veľké honosné slová asketického ideálu. (Nietzsche, 2002a, s. 87)
- (2) Židia verili, že história sa posúva dopredu, že Boh do dejín zasahuje, aby dosiahol svoj cieľ na zemi a že oni, vyvolený národ, sú v jeho zámeroch kľúčovými. Takmer všetci prví kresťania boli Židia. Kresťanstvo spojilo a prehĺbilo židovské a grécke idey do nového svetonázoru, ktorý sa stal

- neporovnateľne vplyvnejší než ten židovský či grécky. Boh sa ľudstvu zhmotnil, keď v konkrétnom čase a na konkrétnom mieste zoslal svojho syna Ježiša, židovského Mesiáša. Ježiš, človek a zároveň Boh, zomrel ukrižovaný ako zločinec v rukách židovskej a rímskej spravodlivosti. Nešlo však o porážku. Ježiš premohol smrť a ujal sa svojho miesta po Božej pravici. Život, smrť a vzkriesenie Ježiša sú ústrednými udalosťami celých dejín ľudstva. (Koch – Smith, 2011, s. 37 – 40) „Smrti Boha“ sa budeme ešte podrobnejšie venovať, lebo súvisí s nihilizmom a Nietzscheho prehodnotením hodnôt.
- (3) „A kto zatiaľ zvíťazil, Rím alebo Judea?“ uvažuje Nietzsche v diele *Genealógia morálky*. Je presvedčený, že: „Je to veľmi divné: Rím nado všetku pochybnosť podľahol.“ Podľa neho Rím a „polovica zemegule“ podľahla kňazskému národu resentimentu, menovite trom Židom: Ježišovi Nazaretskému, Márii – Ježišovej matke a tkáčovi Pavlovi. (Nietzsche, 2002a, s. 38) Podľa nás „za všetkým hľadaj moc“. Dovoľme si tvrdiť, že život je o moci a kontrole. A takisto je to aj s víťazstvom, podľa Nietzscheho, „otrockej, nihilistickej morálky“. Rím nepodľahol, Rím si len upevnil mocenskú pozíciu, ktorá mu právom patrila už v staroveku. Nie nadarmo sa hovorí, že: „Všetky cesty vedú do Ríma“. Keďže stádo pod vplyvom otrockej morálky musí byť poslušné, čiže pod kontrolou, „báchorka“ o Kristovi, ktorý zobral na seba hriechy všetkých ľudí a trpel na kríži kvôli nim a potom vstal z mŕtvych..., je dokonalou manipulatívnou formulou. A za týmto stále ešte fungujúcim bludom nestáli len Židia, ale ľudia prirodzene bažiaci po moci a kontrole. Nie nadarmo Nietzsche hodnotí Židov ako „najsilnejšiu, najhúževnatejšiu a najčistejšiu rasu, ktorá žije v Európe, dokážu sa presadiť i za najhorších podmienok (dokonca lepšie než za priaznivých)...“ (Nietzsche, 1996, s. 156).
 - (4) V tej dobe bolo niečo úžasné uveriť v to, že všemohúci Boh, stvoriteľ sveta, sa zaujímal o šťastie a blaho každého jedinca. Boh ako dôkaz svojej nezištnej lásky zoslal svojho jediného syna na zem, aby trpel a zachránil jednotlivých ľudí, nie celé ľudstvo. Boli to kresťania, čo uverili v existenciu osobného Boha schopného komunikovať s jednotlivcami. Jednotlivec ako osoba sa stal centrom kresťanského Boha.
 - (5) Pod resentimentom v Nietzscheho zmysle rozumieme pocit zatrpknutosti, krivdy, ublíženosti. „Asketický ideál označuje komplex resentimentu a zlého svedomia. Spôsobuje ich vzájomné križovanie a posilňovanie. Vyjadruje súhrn prostriedkov, skrze ktoré sa nemoc resentimentu a utrpenia zlého svedomia stávajú znesiteľnými, ba dokonca skrze ktoré sa organizujú a šíria, lebo asketický kňaz je zároveň záhradníkom, vychovávateľom, pastierom i lekárom“ (Deleuze, 2004, s. 252).
 - (6) Asketický ideál vyjadruje vôľu. Je výrazom vôle, ktorá umožňuje triumf reaktívnych síl. Reaktívne sily by nikdy neprevládali bez vôle, ktorá rozvíja projekciu a ktorá organizuje potrebnú fikciu. Práve táto fikcia zäsvetia v asketickom ideáli sprevádza postupy resentimentu a zlého svedomia, práve ona umožňuje znevažovanie života a všetkého, čo je v živote aktívne, práve ona dáva svetu hodnotu zadania a ničoty. A platí to aj naopak – vôľa k ničote potrebuje reaktívne sily. Nielenže znáša život iba v reaktívnej podobe, ale potrebuje reaktívny život ako prostriedok, vďaka ktorému si musí život protirečiť, popierať a rušiť sa. Zmysel asketického ideálu je teda nasledovný: vyjadrovať spriaznenosť reaktívnych síl a nihilizmu, vyjadrovať nihilizmus ako pohon reaktívnych síl. (Deleuze, 2004, s. 253)
 - (7) „Som telo a duša' – hovorí dieťa. [...] Tvorivé telo si stvorilo ducha ako ruku svojej vôle“ (Nietzsche, 2002b, s. 23 – 24).
 - (8) Nietzscheho „nadčlovek“ je symbolom zeme.
 - (9) Panská morálka kontra otrocká morálka, vzťah pôsobenia aktívnych a reaktívnych síl: Pán a rab – otrok.
 - (10) Tu je badateľný Nietzscheho pluralizmus. Interesuje sa o pluralitu aktívnych a reaktívnych síl.
 - (11) Nietzsche bol veľký kritik Francúzskej revolúcie. „Sloboda“, „rovnosť“, „bratstvo“ boli pre neho len utopistické heslá buržoázie nižšej triedy.
 - (12) Pri tomto bode je dôležité podotknúť, že pojmy „dobro“ a „zlo“ neboli napr. u starovekých Aténčanov používané, a preto ich Nietzsche nazval pojmami „novými“. Namiesto nich sa používali pojmy „vznešený“ a „nízky“.

- (13) Súcit viditeľne pôsobí proti duševnému vývoju ľudstva, lebo sa snaží silou-mocou zachovať to, čo speje k zániku, to, čo má prirodzene zahynúť. V dnešnej dobe je doslova trendové prejavovať súcit na „každom kroku“. Média nás doslova „zavaľujú“ týmto druhom zábavy a informácií – charitatívne zbierky všetkého druhu, koncerty, bizarné „zábavné“ relácie, súťaže, talk-show, seriály. Tu všade sú, ak nie očividne, tak latentne podstrčené „produkty súcitu“, ktoré majú za úlohu vštepovať konzumným spôsobom prikázaný smer alebo aspoň čiastočný zmätok v „duši moderného človeka“. Netreba zabúdať na to, že toto „bábkové divadlo“ je strategicky a mocensky riadené. Na jednej strane „dobrý skutok“, na strane druhej „veľký zisk bábkarov“. Uvedomelý hodnotový nihilizmus postavený na rýchlom zisku – to bola vždy výsada mocných.
- (14) Nazdávame sa, že môžeme, lebo človek a „poznatie“ zatiaľ nemá udelenú žiadnu hranicu. A toto cieľavedomé hnanie sa za poznaním nás privádza k strachu z človeka, z toho, kam až môže zájsť, aby preukázal svoju moc a nadvládu „nad“.
- (15) Tento výrok spadá svojím obsahom ešte do sveta tradície, čiže do sveta tradičnej kresťansko-európskej morálky. Tu bol svet ponímaný ako jednotný. Človek mohol dospieť k jednotnému chápaniu objektívnej skutočnosti. Cieľom bol Boh a večný posmrtný život. Na druhej strane postmoderna už vidí tieto tradičné chápania inak: Neexistuje jednota sveta, nie je možné dosiahnuť všetko obsahujúci metadiskurz. Svet nemá žiadny transcendentálny stred, ale jedine rôzne názory a postoje. Postmoderný svet je štadión rôznorodých interpretácií a súbojov textov.
- (16) Svet nefunguje mechanicky, už ho nie je možné obsiahnuť prostredníctvom objektívnej vedy. Jeho povaha je už viac-menej neuchopiteľná. A ak aj je uchopiteľná, tak len subjektívne. Svet nie je mechanický, ale vzťahový a osobný.
- (17) Od chvíle, keď sa človek stáva bezcieľným tvorom, Nietzsche ho zbavuje akejkolvek viny a súdov. Človeka už nemožno súdiť za nijaký zámer a všetky hodnotové súdy je potrebné nahradiť jedinečným „ÁNO“. Byť slobodný znamená zrušenie cieľov. Od koho, čoho oslobodený? Od tiaže finality. (Potrebné je dodať, že Nietzscheho myslenie vychádza z predsokratovského myslenia a tí vylučovali konečné príčiny.)
- (18) Alebo: „Nič nie je pravda, nič nie je dovolené.“ V nietzscheovom duchu môžeme použiť aj tento výrok. Podľa nás sa viac zhoduje s jeho protirečivou filozofiou. Tam, kde už nemôže nikto vyhlásiť, čo je biele a čo čierne, svetlo zhasína a sloboda sa mení na dobrovoľné väzenie. Toto je slepá ulička Nietzscheho nihilizmu. Ak nechce človek zahynúť vo vlastnoručne vyrobených putách, musí sa z nich razom vyslobodiť a stvoriť si vlastné hodnoty. Pre Nietzscheho je najužitočnejšou pravdou život na zemi (jeho nadčlovek je zmyslom zeme), a preto aj jeho prehodnotenie hodnôt je určené pre človeka žijúceho na zemi a nie v nebi. Na zemi nemožno žiť bez zákona, lebo žitie vyviera zo zákona.
- (19) Existencia mysliaceho a prevažne transcendentného „Ja“ je tu myslená ako nespochybniteľná. Hrá tu základnú, východiskovú pravdu. Ale na druhej strane dnes už je toto ponímanie „Ja“ iba súhrnom spoločensko-historicko-kultúrnych vzťahov. Nemá transcendentálny základ.
- (20) Morálka nemôže byť založená iba na rozume. A pokiaľ áno, tak môj rozum nemusí byť rovnaký ako niekoho iného. Je veľmi povrchné myslieť si, že nejaký mravný zákon je platný pre všetky rozumné bytosti, kde rozum plní zákonodarnú funkciu.
- (21) „Personalizovaná spoločnosť prináša slobodu, ale na druhej strane vyžaduje ťažké voľby, ktoré boli predtým predpísané alebo automatické – aké treba mať vzdelanie, akému povolaniu sa treba venovať, aké treba mať osobné vzťahy, či ako tieto vzťahy udržiavať alebo s nimi skončiť, kde žiť, aké priateľstvá pestovať a akou osobnosťou sa stať. Personalizovaná spoločnosť prináša nebývalé možnosti, ale v mimoriadnej miere zvyšuje možnosť osobného neúspechu, pocitov opustenia a odmietnutia“ (Koch – Smith, 2011, s. 162 – 163).
- (22) Veda určuje bohatstvo a moc národov a jednotlivcov. „Veda je vo svojej plne rozvinutej forme západným fenoménom. Základy vedy tvoria podnety dvoch významných západných ideí – kresťanská viera v dokonalého, mocného a racionálneho Stvoriteľa a optimizmus ohľadne podstaty ľudstva. Veda trpí, lebo veda v 20. storočí a hlavne módne záľuby podkopali vieru práve v tieto dve veľké idey“ (Koch – Smith, 2011, s. 99).
- (23) V mene vedy a silného optimizmu vo využívaní ľudského rozumu bola vyrobená aj napr. atómová bomba, jadrové zbrane. V 20. storočí sa okrem iných vojen odohrala asi tá najničivejšia

- zo všetkých, 2. svetová vojna, ktorá má svoje korene práve v krásnej myšlienke osvietenstva, t. j. zničiť všetko okrem rozumu.
- (24) „Na počiatku novej doby stojí ‚bohočlovek‘. Vytratí sa na jej konci v bohočloveku len boh a môže bohočlovek skutočne zomrieť, len keď v ňom zomrie boh? Na túto otázku sa nemyslelo a pokladala sa za vyriešenú, keď úsilie osvietenstva, prekonať boha, dospelo v našej dobe do víťazného konca; nespozorovalo sa, že človek zabil boha, aby sa teraz stal ‚jediným bohom‘“ (Stirner, 2009, s. 167).
- (25) Pozri známe dostojevsko-kirrilovské vyhlásenie: „Človek si vymyslel Boha len preto, aby mohol ďalej žiť“ (Dostojevskij, 1967, s. 528).
- (26) „Ak niet Boha, ja som Boh. Ak je Boh, potom všetko je jeho vôľa a z jeho vôle ja nemôžem. Ak nie je, potom všetko je moja vôľa a ja som povinný prejavíť svojvôľu“ (Dostojevskij, 1967, s. 527). Človek ako bohočlovek už nemá nad sebou absolútny božský zákon, nanajvýš ľudský, zákon pochádzajúci od seba samého z vlastnej ľubovôle. „Radšej nijakého boha, radšej si robiť osud na vlastnú päsť, radšej byť blázon, radšej sám byť bohom!“ (Nietzsche, 2002, s. 188).
- (27) Čin, na ktorý chceme poukázať, je zakomponovaný už v „Zabití Boha“. Jeho smrť nám v nietzscheovskom zmysle vykresľuje spoločenskú morálku. Poňatie tohto činu sa nesie v eticko-noetickej rovine. Človek je už zodpovedný za svoje činy sám pred sebou a nie pred Bohom.
- (28) V tomto zmysle pod činom rozumieme napr. novodobé fenomény, a to teroristické útoky. Domnievame sa, že teroristi sú novodobí ideologickí nihilisti, ktorí na základe úplného popierania, odmietnutia všetkých ustálených hodnôt a zásad spoločenských a mravných práve svojím radikálnym činom demonštrujú proti status quo.

Literatúra

- ADORNO, W. Theodor – HORKHEIMER, Max. 2009. *Dialektika osvícenství*. Praha : Oikoymenh, 2009. 214 s. ISBN 978-80-7298-267-7
- CAMUS, Albert. 2004. *Vzbúrený človek*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2004. 286 s. ISBN 80-220-1275-0
- DELEUZE, Gilles. 2004. *Nietzsche a filosofie*. Praha : Herrmann a synové, 2004. 341 s.
- DOSTOJEVSKIJ, Fiodor Michajlovič. 1967. *Diablom posadnutí*. Bratislava : Tatran, 1967. 617 s.
- EVOLA, Julius. 2009. *Jezdit na tigru*. Praha : Triton, 2009. 307 s. ISBN 978-80-7387-259-5
- GLUCKSMANN, André. 2003. *Dostojevskij na Manhattane*. Bratislava : Agora, 2003. 248 s. ISBN 80-968686-5-9
- KANT, Immanuel. 1976. *Základy metafyziky mravů*. Praha : Svoboda, 1976. 136 s.
- KOCH, Richard – SMITH, Chris. 2011. *Samovražda Západu*. Bratislava : Inaque, 2011. 212 s. ISBN 978-80-970661-5-4
- NIETZSCHE, Friedrich. 1968. *The Will to power*. New York : Vintage books NY a division of Random House, 1968. 575 s. ISBN 978-0-394-70437-1
- NIETZSCHE, Friedrich. 1996. *Mimo dobro a zlo*. Praha : Aurora, 1996. 218 s. ISBN 80-85974-12-6
- NIETZSCHE, Friedrich. 2002a. *Genealogie morálky*. Praha : Aurora, 2002a. 147 s. ISBN 80-7299-084-9
- NIETZSCHE, Friedrich. 2002b. *Tak vřavel Zarathustra*. Bratislava : Iris, 2002b. 236 s. ISBN 80-89018-28-9
- NIETZSCHE, Friedrich. 2003. *Antikrist*. Bratislava : Iris, 2003. 118 s. ISBN 80-89018-46-7
- NIETZSCHE, Friedrich. 2007. *Súmrak modiel alebo ako sa filozofuje kladivom*. Bratislava : Iris, 2007. 105 s. ISBN 978-80-89256-06-8
- NIETZSCHE, Friedrich. 2010. *Lidské, příliš lidské*. Praha : Oikoymenh, 2010. 284 s. ISBN 978-80-7298-404-6
- STIRNER, Max. 2009. *Jediný a jeho vlastnictví*. Praha : Academia, 2009. 367 s. ISBN 978-80-200-1790-1

Summary

If we symbolically attempted to clarify the course which has eventuated into the current „global crisis“ especially in the field of examination of the dichotomy of life and death, the most appropriate statement would be the famous Nietzsche’s figural sentence: „God is dead.“ Nietzsche was the first philosopher who exposed the European nihilism relating to fall of universal values and decomposition of traditional morality. Nietzsche’s philosophy and work is still very current that’s why it is really vital and purpose-made for our needs. Decomposition of traditional morality and destruction of metaphysical center are both events, in which we should look for the reasons and purpose of the European nihilism that Nietzsche supposed.